

Жолдошева А.О.

КЫРГЫЗ КООМУНДАГЫ КӨП АЯЛДУУЛУК САЛТЫНЫН КЭЭ БИР МАСЕЛЕЛЕРИ

Жолдошева А.О.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ МНОГОЖЕНСТВА В КЫРГЫЗСКОМ ОБЩЕСТВЕ

A.O. Zholdosheva

SOME PROBLEMS OF POLYGAMY IN KYRGYZ SOCIETY

УДК: 342/347. 28.5(575.2)

Макалада кыргыз коомундагы көп аялдуулук салтынын кээ бир маселелери каралган.

The article discusses some of the problems of polygamy in kyrgyzskom society.

Экономикалык абалдын оордугун бир гана аялдардын эмгек рыногунда иш менен камсыз болушуна гана таасирин тийгизбестен бүтүндөй социалдык чөйрөдө б.а. нике институтунун алсызданышына, ажырашуулардын кайталанышына, жалгыз бой, балдарын өзү гана тарбиялап жаткан аялдардын көбөйүшүнө алып келди.

Коомдогу кескин өзгөрүүлөр мурдагы институттар жана каада-салттар б.а. амангердик, көп аялдуулук артка сүрүлгөн.

Бир мезгилдеги уруудагы бир үй-бүлөдөй ынтымактуу жашоо көптөгөн өз алдынча үй-бүлөлөргө ажыраган. Натыйжада мурдатан эффективдүү иштеп келген үй-бүлө тарбиясы алсызданган. Кыргыз коомундагы каада-салттар, үрп-адаттар менен жашап келген үй-бүлө механизми үйдүн ар бир мүчөсүнө укук менен милдеттерди аныктап, алардын аткарылышына катуу көзөмөл кылып турган. Балалыктын эрте күнүнөн эле өсүп келаткан жаш муундар үчүн тарбия ар бир үй-бүлөдө берилген. Бул бир гана келечектеги үй-бүлөлүк мамилелерди гана камтыбастан кадимки турмуштун бардык тарабын чагылдырган тарбия эле. Натыйжада жаштар 14-16 га чыккан мезгилде өз алдынча үй-бүлө күтүүгө акыл, күчү, дарамети жеткен.

Ал эми азыркы жаштар мурдагы жаштардан айырмаланып, үй-бүлө курганга даяр эмес болуп калды. Буга далил ажырашуулардын жана жалгыз бой энелердин көбөйүшү.

Ушул маселелерге байланыштуу Кыргыз Республикасында көп аялдуулукту мыйзамдуу институтташтыруу акыркы мезгилде өзгөчө маселеге айланып баратат деп кээ бир дин өкүлдөрү кулак кагышууда.

Көп аял алууну колдогон адамдар мындай кубулушту көбүнчө оң гана жактары бар деп келишет. Тарыхта мындай тыюулар көп эле болгон. Совет мезгилинде салттуу кыргыз укугунун нормаларынын көпчүлүгүнө тыюу салынган. Азыркы учурда бул институтка болгон тыюу совет бийлигинин кыргыз коомунда жашап келген салттуу нике жана үй-бүлө мамилелеринде каршы чыккан көрүнүшкө окшош. Бирок азыркы учурда бул укуктук институту мыйзам чегинде кароого негиз жок деп ойлойбуз. Жогоруда

айтылгандарды эске алып, көп аялдуулукту кыргыз коомунда жашаган укуктук кубулуш катары мыйзамдаштыруу позициясынын негиздүү эмес экенин көрсөткүбүз келет.

Нике тууралуу ислам мыйзамдарында моногамдык үй-бүлө гана эң негизги мусулмандык түшүнүктөргө дал келет жана адеп ахлактык жана ыймандык багыттарга да туура келет деп жазышкан.

Экинчи, үчүнчү, төртүнчү аялдардын болушу – мыйзамдан тышкары эреже, нике мыйзамы буга уруксат берген, бирок бир катар шарттардын болушун талап кылган. Шариат полигамияны сөзсүз түрдө болушун шарт дебейт. Ислам укуктары (фикха) принциптерине таянып, укук таануучулар бул учурда тарых тажрыйбасына таянып, экинчи жолку никеге бегилүү төмөнкүдөй шарттарды аныкташкан.

- Тукумсуздук, биринчи жубайдын бала төрөбөшү
- Согуш учурундагы же согуштан кийинки күйөөсү жок же жесир аялдардын эркектерден санынын көптүгү, үй-бүлө очогуна, кам көрүүгө, багууга болгон муктаждыгы
- Эркектердин физиологиялык өзгөчөлүктөрүнө (сексуалдуу активдүүлүк) байланыштуу, бул учурда эркек материалдык жактан камсыз болсо.

Өткөн тарыхта полигамиялуу үй-бүлөнүн түзүлүшүнө бир нече себептер бар. Биринчи себептердин бири – калктын санын кайра калыбына келтирүү (согуш жана социалдык кубулуштарга байланыштуу азайып кеткенине байланыштуу).

Мисалга алсак, Тажикстандын парламенти көп аялдуулук мезгилдин талабы деп эсептейт. Расмий булактарга таянсак 1992-1996 жылдардагы граждандык согуштун мезгилинде 100 миңден ашык адам (көбү жаш курактагылар) курман болгон жана 25 миңден ашуун тажик үй-бүлөсү багуучусуз калган¹.

Согуш Чечен Республикасынын демографиялык абалына да абдан терс таасир эткен. Чечен Республикасынын өкмөтүнүн башчысы Рамазан Кадыров, демографиялык абалга байланыштуу, 2006-жылы көп аялдуулукту мыйзамдаштыруу керек деп белгилеген жана эгерде кимде ким экинчи аялды күчү жана байлыгы жетсе, анын эч жаман жери жок деп айтканы бар.

Белгилеп кетүү керек, дүйнөнүн көп мамлекеттеринде, анын ичинде пост-советтик мамлекеттерде

¹ Бабич А.Г. Многоженство. М. 2006. С.52.

көп аялдуулукту мыйзамдаштыруу маселеси көтөрүлүүдө.

Кыргызстанда, Бурятияда, Калмыкияда, Башкортостонда көп аялдуулукту талкуулоонун негизги себептери аялдардын кээ бир катмарынын аялуу бойдон калып кетүү коркунучуна байланыштуу деп кээ бир булактарда көрсөтүлөт.

Кыргызстанда көп аялдуулук маселеси бир нече ирет козголгондугу мыйзамга туура келбейт. Өлкөдө кээ бир булактарга таянсак, калктын санынын 50,6% аялдар түзгөнүнө, эркектер жана аялдардын санынын бирдей катыштыгына карабай, өлкөдөгү эркектердин белгилүү бир катмары мыйзамдуу жана граждандык никеде жашагандыгы анык.

Көп аялдуулук көбүнчө өлкөнүн түштүгүндө кездешет.

Аялдардын диний уюмдары аялдардын жана балдардын мүлккө болгон коопсуздугун сактоо, эркектердин үй-бүлө алдындагы жоопкерчилигин күчөтүү максатында кыргыз мыйзамдарына өзгөртүү киргизүүгө чакырышууда. Бирок, жарандык коом, аялдардын уюмдары түп-тамырынан бул кубулушка каршы пикирин билдиришет.

Өзбекистанда экинчи аял алуу кылмыш жазасына өкүм кылынат. Ошентсе дагы мамлекетте полигамиялык үй-бүлөлөр бар жана бул көрүнүш кайталанууда. Кээ бир авторлор мындай абалга аялдардын эркектерге караганда санынын көптүгү себеп дешет. Натыйжада, көп аялдар өмүр бою жалгыз калуудан көрө экинчи аял болууну арык көрүшөт.

Азыркы коомдо эркектин эки аялдуу болушу кеңири тараган кубулуш катары саналат. Көп учурда эркек экинчи жолу үйлөнүп жатып, биринчи аялы менен да ажырашкысы келбейт.

Бул учурда экинчи нике ГААК бөлүмүндө катталбайт же мечите нике кыйылат. Мыйзам официалдуу никеде турган жубайлардын мүлккө болгон укуктарын коргойт. Ал эми граждандык же салттуу нике аял менен эркектин ортосундагы балдардын жана үй-тиричилигинин бирге болушуна карабай мүлктүк кепилдиктерге эгедер эмес. Ошондуктан бир гана ГААК бөлүмүндө катталган никеде аялдарын мүлккө жана ажырашкандан кийин алимент алганга дагы ээ экендигин кепилдейт.

А.Г. Бабичтин ою боюнча «аялдардын эркектердин санынан көптүгү коомга чоң таасир этет. Ал эми полигамиялык никенин киргизилиши коомдогу терс көрүнүштөргө (никесиз жашоо, проституции, көп бойдон алдыруу) бөгөт коет»². Бирок, биздин мамлекет укуктук демократиялык мамлекет болгонуна байланыштуу полигамияны терс кубулуш катары карайт.

Ал эми Батышта полигамиялык абал дагы эле карама-каршылуулуктар менен коштолгон. Мисалы, Канадада бирдей жыныстагы адамдардын ортосундагы никеге урукса берилген. Мындай мыйзам АКШда да иштейт. Бардык диндердеги бузукулук деп таанылган нерселер кээ бир Батыш өлкөлөрүндө аморалдуу деп саналбайт. Бир жыныстагы адамдар-

дын ортосундагы никенин мыйзамдуу деп таанылганына карабастан, экинчи аял менен жашоо мурдагыдай эле укук бузу катары эсептелет.

Ал эми өз учурунда монограмдуу үй-бүлөнү мыйзамдаштыруу мыйзамдуу жубайдын статусун берет, анын менчикке, мүлккө болгон коопсуздугун камсыздайт.

Эгерде араб мамлекеттерин көңүл бура турган болсок, жергиликтүү элдердин арасында полигамия анчалык деле кеңири таралбаган. Маселен, Египетте көп аялдуулук 4%, Сирия жана Иракта 5%, Перс булуңундагы мамлекеттерде 8% түзөт³.

Ал эми азыркы Иран Ислам Республикасында айрыкча жаштардын арасында – көп аялдуулук абдан сейрек көрүнүш.

Көп аялдуулук маселесинде бир гана Африканын кээ бир мамлекеттери жана Перс булуңундагы кээ бир өлкөлөрдү бөлүп көрсөтсөк болот. Биринчи учурда көп аялдуулук жергиликтүү каада салттардын жана массалык маалыматтын негизинде болсо, ал эми экинчи учурда аялдардын имиграциясын мыйзамдуу жашыруунун натыйжасында орун алат (исламда «сига» деген фиктивдүү никенин орун алышы бар, ал боюнча үйдө сабак берген, оорулууну караган «чоочун аялдын» болушу).

Шарият көп аялдуулуктун эрежелерин аткарууну шарттайт, ал эми эркек ал эрежелерди аткарбаган учурда аялдын арызы менен ажырашуу боюнча ага кылмыш ишин козгоого укук берет. Бул учурда аялдын мүлктүк укугу мамлекет тарабынан корголот.

Көптөгөн мусулман Чыгыш мамлекеттеринде полигамияга тыюу салынбайт, бирок ошол эле учурда белгилүү эрежелер менен чектелген.

Сирия менен Иракта көп аял алуу үчүн соттун алдын ала уруксатын алуу зарыл. Бул уруксат учурда эркектин мыйзамдуу кызыкчылыгы болсо (биринчи аялы төрөбөсө, балалуу болгусу келсе) жана эки же андан ашык үй-бүлөнү бакканга кудурети жете турган мыйзамдуу киреше тууралуу далилдерин келтирсе гана берилет. Аталган талаптарды аткарбагандар жазага тартылышат. Иорданияда да көп аялдуулукка уруксат берилген. Бирок, полигамиялык никеде моногамдуу никеге караганда чоң өлчөмдө салык алынат. Ливия, Алжир, Египет, Марокко ж.б. мамлекеттерде полигамия биринчи аялдын макулдугу аркылуу чектелет. Ливияда Алжирде жана Мароккодо биринчи аялдын макулдугу шарт, эгер ал макул болбосо анда ажырашууга укугу бар. Египетте мындай укук аялга бир жыл ичинде эгер аял полигамдык нике аялга моралдык зыян же материалдык жактан жетишсиз камсыздыгын сотто далилдеген учурда берилет. Бангладеш менен Индонезияда полигамиялык нике сотто каттодон өтүшү шарт, сот мамлекеттеги үй-бүлө мыйзамдарына ылайык алдын ала чечим чыгарып берет.

Бирок Кыргызстанда бул көп аялдуулук институтун мыйзамдаштыруу Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы аял менен эркектин бирдей укук нормасы бузулуусуна алып келет.

² Бабич А.Г. Указ. соч.с.77.

³ Бабич А.Г. Указ. соч.с.57.

Бул нормага ылайык, анда аялдар өзүнүн укугун коргоп, полиандрияны (көп күйөөгө тийүү) мыйзамдаштырууну талап кылуусу мүмкүн. Бул учурда көп аялдуулукту жаңы коомдук институт катары киргизилиши эмес, биздин коомубузда мурдатан жашап келген полишамия кубулушунун укуктук негизде жөнгө салынышы биздин баш мыйзамдын беренелерине туура келбейт.

Адабияттар:

1. Бабич А.Г. Многоженство М. 2006. 52-б.
2. Броневский СБ. О законах киргизов //Древний мир права казахов: Материалы, документы и исследования в 10-ти томах. – Т.7. – Алматы: Жеті жаргы, 2006.-418-436-б.
3. Мирова Сабохат. Социальные и социально-психологические факторы воспроизводства традиций ислама и шариата в отношении к женщине: Авто-реф... канд. философ, наук.-М., 1989. – 24-б.
4. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе. – Москва: ВЛАДОС, 1997. – 254 с.
5. Поленина СВ. Труд, семья, быт советской женщины. – М.: Юрич. литература, 1990. – 432 с.

Рецензент: д.биол.н., профессор Жумабаева Т.